

**TANPINAR ETRAFINDA İKİ ESER: ŞARK VE GARP, NE ŞARK NE
GARP, YAŞADINIZ ÖLDÜNÜZ BİR ANLAMI OLMALI BUNUN**
**TWO LİTERARY WORKS ON TANPINAR: ŞARK VE GARP, NE
ŞARK NE GARP, YAŞADINIZ ÖLDÜNÜZ BİR ANLAMI OLMALI
BUNUN**

DOI: 10.33404/anasay.1169716

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Emine Bilgehan TÜRK*

ÖZ

Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk edebiyatında eserleri üzerine en çok fikir belirtilen, metinler yazılan isimlerdendir. Hakkında yapılan güncel çalışmalar da bu durumun devam edeceğini göstermektedir. Roman, hikâye, deneme yazarı, şair, akademisyen kimlikleri ile yaşadığı zamana ve sosyal hayata dair tespitleri, mazi ve hâl arasında kurduğu ilişkiler, dildeki yetkinliği her geçen gün okur kitlesinin artmasını sağlamıştır. Günlüklerinin yayımlanması onun özel dünyasına dair merakları biraz daha gidermişken zaman zaman onu eleştirilerin odağına da koymuştur. Okur, eleştirilerin ışığında onun eserlerini yeniden okuma, düşündüklerini yeniden gözden geçirme ihtiyacı duyar. Öyle ki, onun eserleri üzerine kalem oynatanların da yeniden yazma ihtiyacı duyduğu durumlarla karşılaş-

1- Makale Geliş Tarihi: 01. 09. 2022 Makale Kabul Tarihi: 17. 11. 2022

* Doç. Dr. Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Giresun, eminebilgehanturk@hotmail.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-4610-9971>.

lır. Türk edebiyatında birçok ismin yaşanmışlıklarını, eserlerini kaynak alarak romanlar, edebî metinler kaleme alan Selim İleri de bu isimlerden birisidir.

Bu çalışmada Selim İleri'nin *Şark ve Garp*, *Ne Şark Ne Garp* ve *Yaşadınız Öldünüz Bir Anlamı Olmalı Bunun* eserleri üzerinden sanatçının, Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine düşünceleri, geçen zamanın düşüncelere etkisi, eserler arasındaki yaklaşım farklılığı ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selim İleri, Ahmet Hamdi Tanpınar, yazar, eser.

ABSTRACT

Ahmet Hamdi Tanpınar is one of the names on which the most ideas are expressed and texts are written on in Turkish literature. Recent studies on it show that this situation will continue. His identities as novelist, story writer, essayist, poet, academist, his determinations about the time he lived and his social life, the relationships he established between the past and the present, and his language proficiency have increased his readership day by day. While the publication of his diaries has aroused the curiosity about his private world, it also put him at the center of criticism from time to time. The reader needs to re-read his works and reconsider his thoughts in the light of these criticisms. So much so that, there are situations when those who write on his works also need to write again. Selim İleri, who wrote novels and literary texts based on the experiences and works of many names in Turkish literature, is one of these names.

In this study, through the works of “Şark ve Garp, Ne Şark Ne Garp” and “Yaşadınız Öldünüz Bir Anlamı Olmalı Bunun”, Selim İleri's thoughts on Ahmet Hamdi Tanpınar, the effect of elapsed time on thoughts, the differences in approach between the works will be tried to be discussed.

Keywords: Selim İleri, Ahmet Hamdi Tanpınar, Author, Literary work.

Giriş

Günlükler ve mektuplar sanatçının özel hayatının bilinmesinde, eserlerinde saklı kalan birçok yönün aydınlatılmasında önemli bir yere sahiptir. Mektup, muhatabıyla yaşananlar ve o kişiyle paylaşılanlar noktasında okuru

aydınlatırken, günlükte durum farklılaşır. Günlük, sanatçının belki de en derin çıkmazıdır. Günlük hangi maksatla yazılır? Yarın kendine yeniden dönebilmek için mi? Yaşanılanları farklılaştırabilmek, olayları kendi bakış açısıyla kaydetmek için mi yazılır? Otobiyografik çalışmaların en belirgin dayanağı olan günlükler, yaşadığı zamanın ve ömrün gelgitlerini ruhunda yaşayan sanatçının belki de yine bir saklanma gayretiyle ele aldığı metinlerdir. Tanpınar'ın mektupları, günlükleri yayımlandığında okur üzerinde şaşırtıcı bir etki oluşturur. Bu metinler, Türk edebiyatında birçok çalışmanın yapılmasına birçok yazı kaleme alınmasına sebep olur. Tanpınar üzerine metin neşreden isimlerden biri de Selim İleri'dir.

Antalyalı Genç Kıza Mektup ilk defa 1963'te Mehmet Kaplan tarafından yayımlanır. Metne ismini veren de Mehmet Kaplan'dır. Mektubun kime yazıldığı, muhatabın cinsiyeti farklı çalışmalarla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Selim İleri de bu metin hakkındaki değerlendirmeler üzerine Kasım 2010 tarihli bir yazı kaleme alır. İleri, kendisi ve Tanpınar arasında yaptığı karşılaştırmalarda iç dünyasına dair itiraflarda bulunur. Tanpınar üzerine bir roman denemesi olduğunu belirttiği yazısında “yarım kalan -ve belki de, hep öyle kalacağını büsbütün sezdiğimden, artık yırtıp atmam, yok etmem gereken Tanpınar romanı müsveddelerini tarıyorum. Bu son cümleden esinlenerek, ‘ ... Yalnızlık duygusu benden gitmiş değildir...’, sayfalarca yazmışım” (İleri, 2012, s. 149) cümlelerine yer verir. Kendini “*hülya adamı*” olarak gören Tanpınar karşısında İleri, kendiyile ilgili “oysa ben hülya adamı olamadım. Hiç bir zaman hülyalarım olmadı. Kişisel hayatım gibi, yazarlık hayatım da, bir bakıma, kaskatı gerçeklikler ortasında geçti” (İleri, 2012, s. 148) değerlendirmesini yapar. Bu yazıdan sonra 2011'de *Yağmur Akşamları* adını verdiği kitabının son çalışması olarak Şark ve Garp, *Ne Şark Ne Garp*'ı, 2020'de ise *Yaşadınız Öldünüz Bir Anlamı Olmalı Bunun* 'u yayımlar.

Selim İleri, Şark ve Garp, *Ne Şark Ne Garp* adlı eserini Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserleri, edebiyat tarihindeki yeri ve çevresindeki sanatçılara, arkadaşlarına karşı tutumu üzerine kurgular. Bu eserden daha sonra kaleme aldığı *Yaşadınız Öldünüz Bir Anlamı Olmalı Bunun*'da ise İleri, yine Ahmet Hamdi

Tanpınar üzerine değerlendirmeler yapar. İki eserin yayım tarihi arasında geçen on yıllık zamanda İleri'nin düşünce ve yaklaşımlarındaki değişim dikkate değerdir. Kendisinin Ahmet Hamdi Tanpınar ismiyle tanışmasının *Yaz Yağmuru* hikâyesiyle olduğunu, bu eserin etkilerini her iki eserinde de dile getirir. Hikâyeyi, “fizikötesi bir şey gibi” (İleri, 2020, s. 12) diyerek tanımlar. *Yaz Yağmuru* hikâyesinin etkisini ise “Eniştemin zengin kitaplığında, Varlık Yayınları'nın yan yana dizildiği köşede, kenarlarına kavuniçi şeritler geçirilmiş, lacivert kapaklı, adı Yaz Yağmuru olan bir kitapla karşılaşıyorum. Bu ânı unutmayacağım; yıllar yılı tekrar belirecek.

Bu ânı birçok kez yazacağım, tekrar tekrar yazdığımı bilerek. Tekrar yazdığımın bilincindeyim, ama önüne geçemiyordum.” (İleri, 2020, s. 12-13) cümleleriyle belirtir. Bu Tanpınar'ı okumanın okuru her seferinde yeniden kuşattığının itirafıyla birlikte biraz da Şark ve Garp, Ne Şark Ne *Garp*'ta yapılan Tanpınar eleştirilerine bir göndermedir.

Şark ve Garp, Ne Şark Ne Garp

“Şark ve Garp, Ne Şark Ne Garp”, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Refik Halid'in eserleri karşısındaki suskunluğuna getirilen eleştirilerle başlar. Selim İleri, “Fakat *Memleket Hikâyeleri* ve *Gurbet Hikâyeleri*'nden ötesini görmezden geldiniz. Onları da Maupassant'a çok yakın bularak” (İleri, 2011, s. 104) cümlesiyle Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “Fecr-i Âtiden Refik Halid Karay'ın sanatı Maupassant'a çok yakındır” (Tanpınar, 1998, s. 121) cümlesine atıfta bulunur. “Arkadaş” Refik Halid'in romanları hakkında görüş belirtilmemesi de Tanpınar'ın kendi eserleri için kullandığı “sükût suikasti”nin “susku cinayeti” olarak başka bir çağrışımıdır. Oysaki Tanpınar, aynı yazısının ilerleyen bölümünde Refik Halid'in gücünü Türkçe hâkimiyetinden aldığını “İlk romanı olan ‘İstanbul’un İçyüzü’ Octave Mirbeau realizmine yaklaşan muharririn asıl özelliğini saf ve sağlam Türkçesinde ve kuvvetle verdiği bazı Anadolu peyzajlarında ve insanında aramak icap eder” (Tanpınar, 1998, s. 121) cümleleriyle belirtir. Selim İleri'nin “Çam fıstığı kasrının önündeki verandayı tasvir eder, hangi romanında...” (İleri, 2011, s. 104) gibi soru bildiren cümleleri, Tanpınar'ın makalelerine atıfta bulunan ifadeleriyle karşısında bilinçli ve Türk ede-

biyat tarihine dair bilgi birikimi olan bir okur istediğini göstermektedir. “Son senelerde, Nişantaşı’nda Valikonağı Caddesi’ndeki sokak başı pastane, ismi dilinizin ucunda, öyle Ayışığı, Yazgülü falan değil ismi neydi” sorularıyla da okurun zihninde merak uyandıran, okuma takibi gerektiren bir dikkat ister. Bu sorunun cevabını Refik Halit Karay, hatıralarında “Kafe Şantan” (Karay, 2011, s. 88) olarak verir. Tanpınar’ın adı da “Epeyce oluyor, bahsi geçen pastaneye uğrarken – ne yazık burada beş yıl kadar önce arkadaşlarla buluşurduk; vefat edenlerden Abdülhak Şinasî, Ruşen Eşref, Ahmet Hamdi Tanpınar...” (Karay, 2011, s. 89) arkadaş grubu içinde sayılır. Selim İleri, iki yazar arasındaki ilişkiyi Tanpınar çerçevesinden kıskançlık olarak tanımlanabilecek bir yaklaşımla verir. Anlatısında okurun çağrışımlarını da metne dâhil eder. “Buraya gelirken ölü Refik Halid’i - *sizden sonra öldü*- yanınızda getirdiğinizi bilmiyordunuz” (İleri, 2011, s. 105). Burada İleri’nin muhayyilesinden kendi okuruna da bilgi verilmiş olur. “*Refik Halid’in Ankara’sı*” Tanpınar’ın Ankara’sından önce yazılmıştır, onun romanları daha çok okunmuştur. Hâlbuki Ahmet Hamdi Tanpınar Ankara’yı *Beş Şehir*’de tarihi perspektiften değerlendirirken, Refik Halid Ankara’sında orada bulunma sebebi ve şahidi olduğu Ankara’yı ele alır. Tanpınar, “Ankara bana daima dasitanî ve muharip göründü” (Tanpınar, 1997, s. 3) tanımlamasıyla eserine başlarken Refik Halid Ankara karşısındaki ilk duygularını “Nerede benim umumi harbde üç ay menfam olan Osmanlı hükümeti vilayet merkezi öksüz, yoksul betibenzi kül Ankara...” (Karay, 2009, s. 119) şeklinde tanımlar. “Büyük Ankara yangınına şahit olan Refik Halit Karay, sürgün psikolojisi ile Ankara’yı “en”lerle değerlendirir. 1916 yılında üç ay kaldığı Ankara, tanıdığı Anadolu kasabalarının “en kuru, en karası, en darı ve en durgunu”dur (Gündoğan, 2022, s. 19).

Selim İleri, metne *Yaz Yağmuru* hikâyesiyle ilgili değerlendirmeleriyle devam eder. Eleştirel bir tavırla ele alınan cümleler, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “karışık kafasına” mal edilir.

“Bu yağmurlu yaz sabahında konuşacak bir insan bulduğuna memnundu. Karısı gittiğinden beri hayatı bir çeşit yalnızlık mektebi olmuştu ve yalnızlık hiç de dinlendirici bir şey değildi.

Kadın koyu kestane renkli gözleriyle ona gülümsedi. Sabri bir lahza berak bir pınarda yıkandığını sandı. Bütün varlığı bu kapanık havada tıpkı bahçenin son gülleri gibi her türlü gerçek fikrini reddediyor gibiydi. Bir insandan ziyade bu bahçenin bir köşesinde bu güzel yaz gecesinden kalmış bir rüya olabilirdi” (Tanpınar, 1991, s. 10-11) eleştirilerin odağına alınan bu paragraf, “ ‘... bahçenin son gülleri’ diye yazmışsınız, henüz yaz mevsimiyken. Yaz mevsiminde niye ‘son güller’ Güller ne zaman açar, ne zaman solar, sarmaşık gülü, ateş gülü, yediveren?

‘...bu güzel yaz gecesinden... Oysa bir yaz sabahını anlatıyordunuz. Daha birkaç sayfa da bu karışıklık bu unutkanlıklar. Dönüp okumuyor muydunuz; okusanız hemen düzeltereksiniz” (İleri, 2011, s. 106) cümleleriyle irdelebilir. Hâlbuki “bahçenin son gülleri gibi” benzetmesi takvim zamanında yapılan hatadan ziyade durağan ve kendiyle durmadan hesaplaşan, kendine ulaşmaya çalışan bir ruhun son mutluluk sebebine benzetilmiş de olabilir. “ ‘bu güzel yaz gecesinden ...’ Oysa bir yaz sabahını anlatıyordunuz ” ifadesine sebep olan gece ve gündüz arasındaki zaman farklılığı “kafa karışıklığı” mıdır? Yoksa güzel rüyanın hazzının sabah hatırlanmasından mıdır? Bu zaman hakikatinin de düşünülmesi gerekir. Tanpınar’ın sanatında zaman; eşyaya anlam kazandıran, eşyayı mazinin hale taşınmasına aracı kılan “Proustien” bir yaklaşımla var olur.

Antalyalı Genç Kıza mektup metninde “Şiir yazıyorsanız, bir heykel gibi dili ve iç âleminizi dışardan görmeğe çalışın” (Tanpınar, 2013, s. 394-395) nasihatinde ve iç dünyasına dair pek çok açıklamada bulunan Tanpınar’a İleri, oldukça dışardan bakar, smokin ya da frak ne olduğuna karar verilemeyen fotoğrafın gülünçlüğünü satırlarına taşır. Kıyafet de bir aidiyettir. İnsanlar kendilerini tanıdıkları ve tanımladıkları kıyafetler içinde daha mutlu ya da daha iyi hissediler. Tanpınar’ın vekil kıyafeti her halde birçok cumhuriyet bürokratında aynı psikolojik tesiri göstermiştir. Bu fotoğraf satırlarına *İleri, Ne Şark Ne Garp*’tan yaklaşık on yıl sonra kaleme aldığı *Yaşadınız Öldünüz Bir Anlamı Olmalı Bunun* adlı eserinde “ ‘Şark ve Garp, Ne Şark Ne Garp’ı yazarken fotoğraflarınızı, elde ne kalmışsa, kitaplarda, kötü basımlı, bir iki sararık dergide, toplamış: yeniden –yeniden bakmıştım fotoğraflarınıza.

Zeynep Hanım Konağı önünde: başınızda fes.

Ankara Lisesi, öğrenciniz Ahmet Muhip’le.

Milletvekili kılığınızla: Bence gülünç ve üzücüydü” der. Fotoğraf kavramı üzerine değerlendirmelerle bitirilen bölüm, “oysa yaşamak istiyordunuz, yeniden başlamak” (İleri, 2020, s. 189) cümlesiyle tamamlanır. Bu satırları, bir sanatçı da olsa geçen zamanın insanın bakış açısının, durumlar karşısındaki tepkilerini nasıl değiştirdiğine bir gösterge olarak kabul etmek mümkündür.

Kendisi için günlüklerinde daha fazla okur dileyen Tanpınar’ın yalnızlığı da bu metne taşınır. Hâlbuki Tanpınar “Yalnızlık duygusu benden gitmiş değildir” (Tanpınar, 2013, s. 394-395) diye belirtmiştir mektubunda. İleri, bu yalnızlığın sanatçının ortak kaderi oluşunu “Yalnız kalış değişmiyor” cümleleriyle belirtmekten geri durmaz.

Ölümünden sonra Tanpınar’a hitaben yazılan bu metinde, bir taraftan eserlerinin sağ sol siyasi düşünce fark etmeksizin herkes tarafından ilgi gördüğü belirtilirken bir taraftan da “Hem ölümünüzden beş on yıl sonra eseriniz önemsendi, birkaç cilt kitaba sığmayacak kadar çok yazıldı. Geçen zamanda böyle, sizi ve eserlerinizi irdeleyen yazılar çoğaldı, kitaplar yayımlandı. Şöhretli bir ölü! Üstelik sağ sol sizi paylaşmıyor. Büyük saltanat!

Fakat günü gelince sona erecek. Sizden ve eserinizden usanacaklar. Ölümünden sonraki şöhretiniz göze batacak. Ne Şark ne Garp burası, burada ölüler bile kıskanılır. Zamanla hırpalayacaklar bekleyelim” (İleri, 2011, s. 108-109) cümleleriyle okura bunun böyle devam etmeyeceği öngörüsünde bulunulur. İleri, on yıl sonra kaleme aldığı eserinde ise Tanpınar’ın eserlerinin okunmaya devam ettiğini yinelerken kendi Tanpınar geçmişine bakarak kırk yıl önceki düşüncelerine “ ‘Çağdaşlaşma demek istiyordum belki, Batılılaşma falan. Ya da Doğu’yla Batı arasındaki sıkışmışlığımız. Ya da, -meçhul- ‘devrime’ yol alırken ki sorunlarımız... Şimdi kırk yıl sonra, adamakıllı gülünç geliyor” (İleri, 2020, s. 51-52) gibi ifadelerle eleştiri getirir. Fakat bunlar *Şark Garp*’tan önce yazılanlara getirilen eleştirilerdir. Tanpınar’ın duyguları, arada kalmışlıkları sayfalara taşınırken sosyal hayata dair izleri de İleri’nin objektifinden görmek

mümkün olur. Edebiyatta ilgi köy romanlarına yönelmiş, iktisadi hayatta bir ilerleme kaydedilmemiştir. Tanpınar'ın Şark ve Garp, eskiyle yeni, gitmekle kalmak arasında değişen ve derinleşen duyguları alfabe kullanımı üzerinden anlatılır. “El yazımın çok zor okunduğunu söylemişlerdi. Eski yazıdan vazgeçmemişsiniz. Ama ayıkken yeni yazı” (İleri, 2020, s. 113). Her ne kadar bir eğitim sonucunda kurallarıyla öğrenilse de yazı herkesin kendi bireysel yansımasının olduğu bir alandır. Yazı stilinde dahi ilk alışkanlıkların terk edilmesinin zor olduğu bir alanda alfabe değişimini yaşayan birçok sıradan insan gibi sanatçılarda da eskiyi kullanma eğilimi çokça karşılaşılan bir haldir. Bu bir ret değil. Yeninin gerekliliği her ne kadar kabul edilse de aklın karşısında alışkanlık ve zevk, boşluk bulduğu zamanda kendini gösterme eğilimine girer. Tanpınar da Sabahattin Eyüboğlu'na yazdığı mektubunda bu ikili alfabe kullanımından parantez içi “Bu seyahat sayesinde kartpostal ve mektup zarfı yaza yaza galiba bizim harflere alışacağım” (Tanpınar, 1992, s. 223) cümlesiyle söz eder.

Selim İleri, Tanpınar'ın klasik zevk ve algısının Batı sanatı karşısındaki zamana mekâna hatta an'a bağlı olarak tercih değişimlerini irdelerken dönemin müzik zevkine dair bilgiler de verir. Artık sahne, Safiye Ayla, Hafız Burhan hatta Müzeyyen Senar'dadır. Bunlar aktarılırken okura sorulan Hafız Burhan'ın söylediği “Makber”² Abdülhak Hâmid'in hangi eserindedir sorusu cevapsız bırakılır. Böylelikle de okuru, düşünmeye araştırmaya sevk ederek okuru da metne dâhil etmeye ya da aktif kılmaya çalışmış olur.

Zamanın insanı nasıl ve ne oranda etkilediği bireye göre değişkenlik gösterir. Özellikle de yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşanan savaşlar, ekonomik buhranlar bu değişimleri daha derin ve daha görünür kılmıştır. Selim İleri, Tanpınar'ın bireysel değişimini Ankara izlenimleri üzerinden verir. 1920'lerin heyecanı, edebiyatla müzikle dolu yaklaşımları 1950'lerde Paris seyahatinin izleri ile doludur. 1950'li yıllar biterken Tanpınar'ın duygu dünyası “Fakat iki üç yıl geçince durum değişecek. Gençlik anıları tat vermeyecek. Paris hasreti dinmiş. Valéry yok. Baudelaire handiyse tasını tırağını toplamış. Dostoyevski'de insan

2- Hâmid'in “Her yer karanlık, pür nûr o mevki!” diye başlayan şiiri İkinci perdeye ilave İkinci mecliste yer alır.” Bk. Abdülhak Hâmid Tarhan, Tarık, İnci Enginün (Sad.). Kültür Bakanlığı (Bin Temel Eser: 76), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. s. 45.

ıstırabı geçti geçecek. Yitenler arasında Dostoyevski'nin merhameti de. Kimseye merhamet duymuyorsunuz. Bir tek Kırtıpil'in ıstırabı” (İleri, 2011, s. 118) cümleleriyle anlatılır. “Avrupa kompleksinden kurtulduğuma göre” (Tanpınar, 2015, s. 73) diyebilen sanatçı kendi gerçekliğinin, geçen zamanın farkındadır. “*Faal yazı*”ya başlayarak istediğine kavuşmayı arzu eder.

Selim İleri, Tanpınar'ı yaşadığı hayatın, yaşadığı çağın uyumsuz, olmak istediği ile olabildiği arasında çarpınan bir ruh olarak çizerken bazen de kendi uyumsuzluklarını sızdırır cümlelerine. Tanpınar üniversite öğrencileri ile arasında büyük bir ruh uçurumu yaşarken İleri, kendi çağının duyarsızlığını, teknoloji ile arasındaki mesafeyi Muhittin Sebati'nin eserleri için kurduğu “Muhittin Sebati. Kim? Ne? Size ömrünüzün sonunda – bir yıl sonra öleceksiniz- bir Vivaldi, iki Beethoven falan zevki aşıl原因an veremli ressam. Resimlerinden geriye galiba hiçbir şey kalmadı. Kaldıysa bile, kimin umuru. Şeytan icadı bilgisayarların yosunlu hazinelerinde var” (İleri, 2011, s. 129) cümlesiyle yansıtır. Sanatçı kimliğin; sorgulayıcı, belki de yaşanılan zamana teslim olamayışının bir ifadesi olarak görmek gerekir bu satırları.

Mehmet Akif ve Tanpınar arasındaki ilişki daha açıkçası Şark'ı temsil edecek Akif karşısındaki Tanpınar'ın tavırları bu eserin önemli bir bölümünü oluşturur. Tanpınar, Akif ve yaşadıkları karşısındaki suskunluğu ile eleştirilir. Selim İleri, Tanpınar'ı Akif'e dair bir iç hesaplaşması ve bu hesaplaşmadan kaçan bir portre olarak çizer eserin bu bölümünde. Akif, beynin çağrışımları arasında yer yer kendinden kaçılan gerçeklik olarak anlatılır. Bir tarafta Parisleşmeye çalışan İstanbul, bir yanda karnını doyurmak isteyen yer yer hırçınlaşan kedi “Haydut” ve Akif. Akif'e dair yapılan değerlendirmelerin farklılığı. Selim İleri Tanpınar'ı anlatırken Mehmet Akif Ersoy'un güçlü karakterini sorularla okura düşündürür. Başkaları için kolayca yargılanabilecek Mısır seyahati, Akif'te cevapsız bırakılır. “Padişahların davetini geri çeviren Akif”, “Köhne Akif” Tevfik Fikret'le yoksul çocuklara şiirler yazar. Tanpınar'ın bir taraftan “Ben Akif'i hiçbir zaman sevedim” (İleri, 2011, s. 139) sözleri metne dâhil edilirken bir taraftan “Oysa 1936 Şubat'ındasınız. Henüz ölmemiş, aynı yıl 27 Aralık'ta ölecek Akif'e dair yazdıklarınızı okuyorsunuz” (İleri, 2011, 141) cümleleriyle okurdan bu cümle-

lerin nerede geçtiği, nasıl tamamlandığı bilgisinin takip edilmesi beklenir. “Bu kudretli adam” tamlamasının metinden seçilerek alınması okuru, Tanpınar’ın “Bu kudretli adamın bir lâhza kendi içine dönmemiş olması şiirimizin hazin bir talihidir” (Tanpınar, 1998, 386) cümlesinin ardından giderek başka bir okumaya yönelir. “Hiçbir şairimiz onun kadar ilhamının ufkunu geniş tutmamış, onun kadar memleket hadiselerini takip etmemiştir” (İleri, 2011, s. 141) cümleleri aktarılır. “Kimsiniz? Hangisi sizdiniz?” soruları sorulur Tanpınar’a. Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Akif Ersoy’u Şark’la özdeşleştirir. “Sağlarla beraber değilim, çünkü sağ şarktır ve şark bizi daima yutmağa, içimizden yutmağa hazırdır. Eğer Barrés, bir Maurras, bir L. Daudet gibi insanlar olsaydı etrafımda iş değiştirdi. Mehmet Akif’le [Ersoy] yol arkadaşlığı, Mümtaz’la [Turhan] fikir beraberliği asla...” (Tanpınar, 2015, s. 198) der. Akif’in, Tanpınar’ın hatta Ziya Paşa’nın Şark’ta gördükleri aynı yokluktur. Tanpınar, eski ve kendine özgü üslubu olan şarkın yokluğunu Erzurum³ izlenimi üzerinden “Erzurum’da göreceğin iki şey vardır. Evvelâ bizim şark olduğumuzu. Sonra da şarkın yıkılmış olduğunu gördüğüne eminim. Demek istedim. Mecnun’suz, Leylâ’sız, Ferhad’sız ve Şirin’siz bir şark” (Tanpınar, 1992, s. 200) cümleleriyle ifade eder. Kendisi kalamayan şark, bir şairi ona karşı temkinli kılarken diğer şairi kendi küllerinden doğmayı zorunlu bir bekleyişe götürür. Mehmet Akif’e karşı tutarsız ve samimiyetsiz bir cepheden ele alınan Tanpınar’ın bakış açısı, eserin Akif’e dair son cümlelerinde değişir. Emin Akif’in ölümü karşısında Tanpınar’ın duyguları “İsteyen inanır isteyen inanmaz: Gözyaşlarınız, timsahın gözyaşları değildi” (İleri, 2011, s. 145) cümleleriyle ifade edilir.

Şark ve Garp arasında kalış on dokuzuncu yüzyıl aydınlarının en büyük çıkmazlarından biridir. Bir tarafta üstünlüğü kabul edilen Batı medeniyeti, diğer yanda yüzyıllarca mücadele edilen medeniyet karşısında kendi kimliğini kaybetme endişesiyle miskin Şark’ın bitap hali. Bu hâl, birçok düşünürü mazi/ hâl ve gelecek arasında kurulacak bağlantıya dair çareler üretmeye ya da halin çaresizliğinin serzenişine sürüklemiştir. Tanpınar’ın gerçek hayatta Batı’yı tanıma

3- Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Erzurum’a dair hatıra ve intibaları hikâye mektup, anı ve makalelerinden hareketle bir çalışma olarak hazırlanmıştır. Bk. Mehmet Törenek (2016), Erzurum’da İz Bırakanlar Ahmet Hamdi Tanpınar, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

heyecanı ile hikâye ve roman karakterlerinin geçmişi yaşama ve hissetme gayretleri “... biraz da öyle olsun mu istiyordunuz, fonda operalar, senfoniler, konçertolar: yazıda çizide, yaşadığınız toprak, bir yığın hortlaklı tarih, Sabri’nin on yedinci yüzyıl tasarısı, Mümtaz’ın Şeyh Galip romanı. Bunlar oyundu biliyorsunuz, işin içinden çıkamıyordunuz” (İleri, 2011, s. 115) cümleleriyle bir tutarsızlık olarak verilir.

Tanpınar’ın, Vedat Günyol, Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu ile çok da içten olduğu düşünülmeyen görüşmeleri sayfalara taşınırken ardından Beyoğlu üzerine düşünceler, sayfalardaki yerini alır. Tanpınar’ın roman kahramanı Ahmet Cemil üzerine yazdıkları, *Ülkü* mecmuasında yazılan “İstanbul” yazısı ile *Beş Şehir*’de değişen “*Beyoğlu*” bölümü, İsmet İnönü’ye dair düşünceler eserin öne çıkarılan başka değerlendirmeleridir. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın 2 Şubat [Mart 1959] tarihli günlüğünde geçen “Ben böyle dağılarak mı öleceğim?” (Tanpınar, 2015, s. 151) sorusu “Doğu ve Batı, Şark ve Garp ne Şark ne Garp demiştim; dağılarak ölmek daha yaraşacak” (İleri, 2011, s. 111) cümlesi esere hâkim bakış açısının ifadesi olur.

Yaşadınız Öldünüz Bir Anlamı Olmalı Bunun

Selim İleri, 2020 yılında yayımladığı eseri “*Yaşadınız Öldünüz Bir Anlamı Olmalı Bunun*”un anlatıcı sesiyle birbirine yakın hayat tecrübelerinden geçmiş, entelektüel yalnızlığın sezgilerinde birleşmiş iki romancının karşısındakine dair değerlendirmelerini yansıtır. Bir önceki esere göre bunda daha ılımlı bir yaklaşım sergiler. Önceki eser, daha çok Tanpınar’ın etrafındaki isimlere yaklaşımı üzerine kurgulanmışken ikinci eserde Peyami Safa, Necip Fazıl Kısakürek, Adalet Cimcoz, Aliye, Füreya, Fahrünisa Hanımlar⁴ ve Abdülhak Şinasi Hisar’la olan ilişkilerinden söz edilse de esere hâkim duygu Ahmet Hamdi Tanpınar’ın para, kadın algısı ve fiziksel özelliklerine bireysel yaklaşımlarıdır.

Sohbet şeklinde kurgulanan ilk bölüme okurun dikkatini çekecek Ahmet Hamdi Tanpınar’a dair yargılayıcı bir üslupla başlanır. Abdülhak Şinasi Hisar ve Tanpınar arasındaki ilişki maddi konular üzerine yoğunlaşır. Bu bölüm Tan-

4- Şakir Paşa ailesi, Paşanın kızları ve büyük kızı Hakkiye Koral’ın kızı Füreya Koral. Bk. Ayşe Kulin, (2013). Füreya, Everest Yayınları.

pınar'ın Kasım 1958 ve Aralık 1958 tarihli günlüklerinde sözünü ettiği para problemleri ve 8 Ocak 1958 tarihli günlüğünde “portre, peyzaj” sözcüklerinin yanlış kullanımı üzerine Hisar'ın üzüntüsünü anlattığı satırlara göndermelerle okurda bir merak uyandırma gayreti taşır. “Abdülhak Şinasi Hisar sizden sonra bir buçuk yıl kadar daha yaşadı” (İleri, 2020, s. 11) cümlesiyle sonraki zamana dair verilen bilgilere Tanpınar'dan gelebilecek ses eserin kurgusunu belki farklı noktalara taşıyacak olsa da bu tek taraflı konuşma yine okura bilgi verme olarak görülebilir.

Tanpınar'ın Yakup Kadri'ye dair bir yazı kaleme almamış olması irdelebilir. “Terekenizden taslak birkaç sayfa çıkar mı bilinmez” (İleri, 2020, s. 35) cümlesiyle hem yazdıklarında temkinli olma gayreti hem de son yıllarda Tanpınar'a dair evrakların ortaya çıkmasının belki durumu değiştirebileceği fikrini okura yansıtır. Adalet Cimcoz'un “Hamdicik” hitabının küçümser tavrı, Peyami Safa ve Necip Fazıl ise hayata yaklaşımlarının Tanpınar'ın dünyasındaki varlık şekilleri esere dâhil edilir.

Kadınlara, Tanpınar'ın hayatında bulunuşlarıyla farklı bölümlerde “kurgu karakter, arkadaş, sözü edilen” olarak değinilir. Öne çıkarılan taraf “Aşklardan, gönül fırtınalarından sık sık söz açıyorsunuz ama, hepsi düşsel aşklarmış. Düşlerde kalan bile değil” (İleri, 2020, s. 27) cümlesinde vurgulanan yalnızlık duygusudur. Tanpınar'ın yaşadığı iddia edilen karşılıksız aşkın izlerinin eserlerindeki kadın karakterlere yansıdığı iddia edilir. “Nahit Hanım ‘Nuran oydu’ diyordu, ‘Yaz Yağmuru’ öyküsündeki genç kadın da oymuş. İz sürersek, Sabiha da, Leyla da... Hep aynı aşk. Hep aynı hayal” (İleri, 2020, s. 27).

Eserleri, mektupları öğrencilerinin notlarında ve hatıralarda kalan Tanpınar, günlüklerinin yayımlanmasından sonra birçok okurda olumsuz değerlendirmelere neden olur. Selim İleri de günlüklere dair görüşlerini bu eserine yansıtır. “Değirmiştir miydiniz?; herkesinki gibi iki ayrı hayatınız vardı, biri dıştan görüldüğünüz, diğeri içte yaşadığınız, biri dıştan görüldüğümüz, diğeri içte yaşadıklarımız.

Başka türlü göstermek için -alay ediyordunuz- hayatınızı, güncenizde,

defterlerinizde, güncenize yazdığımız ‘yalan’ bölümler, ‘yalan’ satırlar, sahneler, duyuşlar, istekler... ‘Yalan’ olan her şeyi sizin gerçekliğiniz gibi okumamızı özlüyordunuz. Yalanlara kanmamızı. Geriye başka bir kimlik bırakmak” (İleri, 2020, s. 173). Hâlbuki günlükler yaşadığı çağın ve özel hayatın kaygılarıyla dolu Tanpınar portresinin gölgede kalan yönlerine ışık tutar. Murat Koç, Selim İleri’nin görüşlerine “Aslında burada biraz haksızlık da vardır. Çünkü gerçek Tanpınar okuyucuları bütün boşlukları doldurmakta ve bu yönüyle günlükler onlara eksik veya yalan yüklü gelmemektedir. Ayrıca günlükleri tamamlayan mektuplar bu noktada devreye girmekte, son derece samimi tonuyla hem bir sağlama imkânı vermekte hem de Selim İleri her ne kadar “dilenci mektupları” ve “yalan günlükler” olarak vasıflandırsa da Tanpınar’ın bütün portresini tamamlamaktadır” (2021, s. 9) değerlendirmesini yapar. Koç, esere dair Selim İleri’nin görüşlerini oluşturan beş nokta tespit eder. Bunlar “Tanpınar’dan okuduğu eserler ve kendi izlenimleri, Tanpınar’ın yazar arkadaşları başta olmak üzere diğer insanlarla ilişkilerine dair kayıtlar, başka yazarların Tanpınar üzerine yazdıkları, Tanpınar’ı tanıyanların anlattığı hatıralar, Tanpınar’ın eserlerinin kaynakları” (2021, s. 5-6)dır. Okumaya dayalı bu kaynaklar, Selim İleri’nin bakış açısıyla birleşince yeni bir portrenin oluşumuna zemin hazırlar.

Tanpınar’ın günlüklerinin okurda oluşturduğu olumsuz duyguların arkasında roman kahramanlarıyla büyük bir sezgi insanı olduğuna inanılan, yaşadığı çağın problemlerini sebepleriyle değerlendiren Tanpınar’ın hayat karşısında yaşadığı acziyeti kabullenemeyiş olarak görmek mümkündür. Tanpınar’ı, eskiyle yeni arasında yeninin kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu kavramış, eskinin alışkanlık ve zevkleri arasında kalan Türk entelektüelinin yaşadığı çatışmayı yazdığı bütün türlerle ifade eden güçlü bir sanatçı olarak sıradan insanın çıkmazında görmek okuru farklı değerlendirmelere sürüklemiştir.

Selim İleri’nin Tanpınar’ı eleştirel bir üslupla kaleme aldığı bu iki eserin ortaya çıkardığı bir başka yön de İleri’nin geçip giden zamanı farklı yönleriyle hisseden, hayata ve insana dair tespitleri, okurunun zihninde yankılanan ve yankılanacak olan Tanpınar ile kendisini zaman zaman aynı doğrultuda görmesidir. “Tuhaf acı: Yaranmak istediğinizi, yanaşmalığınızı oldum bittim kılavuz edin-

mişim. Bu –izin verirseniz- ruh kardeşliğinde başka ne kılavuzluk edebilir ki?!” (İleri, 2020, s. 47) cümleleri Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Zaman Kırıntıları” şiirinden alınan “Biz

‘Zaman sinekleri,

Tozlu camlarında günlerin sessiz kanat çırpınlar” (İleri, 2020, s. 47) mısralarıyla şiirin tamamına kapı aralayan bir ruh yakınlığını işaret eder. Bir başka yerde bunu eleştirel bir tespitle “İkimiz de başkasının, olmayan kişinin, olmadığımız kişinin hayatını yaşamak istedik” (İleri, 2020, s. 62) cümlesine taşır. “Biz yenik düşmüşler” (İleri, 2020, s. 100) bu fikrin başka ifadesidir. “Sabri hocanın çocukluğu, sizin çocukluğunuz, çocukluğumuz... Galiba herkesin çocukluğu. Geri dönülemez, onarılamaz” (İleri, 2020, s. 123) cümlesi ruh yakınlığını çocukluk evresine indiren bir yaklaşımın izahıdır. Bu kendisi olmamak mıdır? Sanatçı beninin saklı kalan ikinci, üçüncü yönü müdür? Gözlem kabiliyetinin sonucu olarak yeni bir inşa ve kurgu meselesi midir? Tüm bu sorular, roman kahramanları üzerine sorulan birbirinden farklı cevaplarla aydınlatılmaya çalışılan teorik gerçekliklerdir.

Sanatın dili imge ise her eserde hayal perdesinin arkasından söylenmek istenen nice gerçek var. Gerçeğin çözümü yazarın dilinde okurun bilgi tecrübe ve kıyas gücündedir. Tanpınar yarım kalan romanı *Aydaki Kadın*’a dair görüşlerini yazarken Woolf ve Morgan’ın eserleri üzerine düşüncelerini belirtir. Kendi eserinin de olmasını istediği gerçek yönünü; “İngiliz romanı ister Woolf, ister Morgan bir emniyetten hayata bakıyorlar ve devamını istiyorlar, devamını görüyorlar, kendilerinde buluyorlar. Onların ferdi hayatları için düşündüklerini ben Türkiye için yapabilirim ve bu da mühim bir şey olabilir. Romanım bende bir irade meselesi olur. Huzur’da da bu idi” (2015, s. 127) cümleleriyle açıklar. Bu doğrultuda “Yaşadığı devrin buhranlarını yakından izleyen ve bu izleyiş neticesinde, karşı karşıya bulunduğu manzaraya olur diyemeyişin getirdiği ıstırapı ruhunun derinliklerinde hisseden Mümtaz, hali değil maziye terennüm eden, kendi zamanını değil de başkalarına ait zamanı idrake çalışan, ruhunu değil, başka ruhlara ait serüvenlerin peşinden koşan bir kahraman” (Erbay, 2001, s. 5) olarak eserdeki yerini alır.

Murat Koç, Selim İleri'nin *Yaşadınız Öldünüz Bir Anlamı Olmalı Bunun* romanı üzerine yazdığı makalesinde Tanpınar'ı yorumlayan Selim İleri'nin düşüncelerine aydınlatıcı, okurunu düşündüren değerlendirmeler yapar. Yazısını, “Yine romandan da anlaşılıyor ki herkesin ayrı bir Tanpınar'ı var. Bu da Tanpınar'ın zenginliğinin bir başka delilidir. Bu bakımdan yazıyı şöyle bitirmek uygun olacak: Herkes kendi Tanpınar'ını yazsın. Tanpınar aynı kişi ama herkesin yazacağı Tanpınar birbirinden farklı. Bu sebeple herkes kendi Tanpınar'ını yazsın. Aslında okumada da herkesin farklı anladığı ya da farklı satırlarını çizdiği bir Tanpınar var” (2021, s. 16) cümleleriyle tamamlar. Evet, yazılanların çokluğu Tanpınar'a dair bulunan her satırın okurda uyandırdığı heyecan Tanpınar ilgisinin devam edeceğinin göstergesidir. Bu satırlara eklenecek bir gerçeklik de tekrar eden Tanpınar okumalarının her tekrarda okuru başka duygu ve algılamalara götürdüğüdür. Selim İleri'nin iki eserinde de aynı sanatçının ele alınması, Tanpınar tablosunun derinliğini göstermesi bakımından önemli bir gerçekliktir.

SONUÇ

Hayata, insanlığa dair fikri olan hemen herkes, olmak istedikleri ile olabildikleri arasında kalır. Gerçeği bilmek ve gerçeğe ulaşabilmek, mutluluğu bilmek ve mutlu olabilmek arasındaki mesafe kadar büyük bir yoldur insanın kendine dair istek ve tespitleri arasındaki uzaklık. Tanpınar da okuyan, gören ve belki de en derin şekliyle hissedebilen bir insan olarak zaman zaman yaşadığı dönemin ve kendi gerçekliklerinin ağırlığından kaçmak istemiş bir sanatçıdır.

Murat Koç'un dediği gibi, “*Herkesin bir Tanpınar'ı var*”. Kimileri için kendi gölgesiyle konuşan, eşyada, zamanda seste bir ruh arayan adam. Bazen arayışlarını dile getiren bazen aradıklarının en yakınlarında bile olmadığını acıyla hisseden bir kırgın. Aklını Batıya yönlendirmiş, gönlünü kendi Doğusunda rahatlatan bir arayış insanı. Kimileri için Ergani'de, Sinop'ta, Siirt'te ve tabi Kerkük'te, Antalya'da kendi kimliğini inşa eden kültürü, mazi ve hal arasındaki çıkmazları, sonları başlangıçları görmek için, Türkçenin tadını, hissetmek için vazgeçilmez bir isimdir. Tanpınar'ın kendine has yönlerinden biri ise imparatorluk coğrafyasının en renkli, en kıymetli yerlerinde çocukluğunu geçi-

miş olması, öğretmenlik hayatının Anadolu'nun kültür coğrafyasını oluşturan şehirlerdeki yaşanmışlıklarıdır. Ne Yahya Kemal'i ne de ona bir ömür sonradan İstanbul'dan bakan Selim İleri'yi ne de Tanpınar'ın gördüğü şehirlerin bugünkü insanlarını onunla aynı duygu dünyasında görmek oldukça zor olsa gerek. Bu, Tanpınar'ın en büyük kavramı olan “zaman”ın hükmüdür.

Tanpınar'ın zaafı, günlükleriyle okurun karşısına çıkınca hayal kırıklıklarını, üzüntülerini belirtenler oldukça çoktur. Günlükler, mektuplar, şiir ve bütün nesirleriyle Tanpınar, bir dönem gerçeği olarak görülebilir. Tanpınar, Avrupa'yı merak etmiş, istemiş, belirli bir yaşın olgunluğu ve imkânsızlıkları ile gezmiş kendi deyimleriyle “Avrupa saplantısı”ndan kurtulmuş bir aydın olarak tespitleri dikkate değerdir. Milletler üzerine görüşlerini yazdığı 27 Ekim 1960 tarihli notta Türklük üzerine oldukça yerinde bir değerlendirmede bulunur. Bir milleti meziyetleri üzerinden tanımlamaya çalışmanın, kusurlarını görmezden gelmenin o milletin geleceğini kurmada geç kalmasına neden olacağını düşünür. Asıl farklılıkların kusurlar üzerinden görülebileceği fikrini taşır. Bu bakış, yeni doğruların yön göstericisi olarak değerlendirilebilir. Eğitimden ekonomiye birçok konudaki tespit ve önerileri bugün de geçerliliğini korumaktadır.

Selim İleri, kaleme aldığı *Şark ve Garp, Ne Şark Ne Garp ve Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun* adını verdiği iki eserinin de odağına Ahmet Hamdi Tanpınar'ı koyar. Tanpınar'ın bir yazar olarak onun dünyasına girişi, etrafındaki sanat camiasıyla olan ilişkileri, özel hayatının buhranları bu eserlerin konusunu oluşturur. Hikâye ve roman kahramanlarının Tanpınar'ın kişiliğiyle örtüşen yönleri eserlere dâhil edilir. Genellikle Tanpınar'a hitap eden yer yer yargılayıcı sorular soran bir üslup kullanılır. Her iki eserin isimleriyle de yazarın hayatını kuşatan iki gerçekliğe göndermede bulunulur. İlkinde Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kimliği ve zevkini oluşturan Şark ve Garp'a kültür, yaşayış ve zevk yönünden işaret edilirken *Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun*'la da bir sanatçının varlık mücadelesi düşündürülür. Kendiyle hesaplaşarak, birçok problemle mücadele ederek geçirilen sanatçı ömrünün yarın gibi, unutulmamak gibi endişelerine dikkat çekilir.

Selim İleri'nin sözü edilen kitaplarını okuyanlar, onun Ahmet Hamdi

Tanpınar'ın eserlerine hâkimiyetini, yazar ve insan olarak Tanpınar üzerine ne kadar düşündüğünü, hatta *Yaz Yağmuru*'yla başlayan tesirin devam ettiğini görürler. Bu etkilenmenin zaman zaman öfkeye varan bir yergi diline dönüştüğü söylenebilir. İleri'nin eleştirilerini besleyen düşünceler, günlük ve mektupların anlattıklarındadır. Her iki eser ara verilmeden okunduğunda *Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun* 'un daha az yargılayan, sanatçı olarak daha fazla ortak duyguya işaret eden bir yaklaşımla kaleme alındığı görülür. Ahmet Hamdi Tanpınar ve eserleri değişmediğine, değişemediğine göre; iklimiyle değerleriyle, yaşantısıyla, özellikle de insan tipleriyle değişen hayatın Selim İleri'nin yaklaşımını değiştirdiği söylenebilir.

Etik Beyan

“Tanpınar Etrafında İki Eser: Şark ve Garp, Ne Şark Ne Garp, Yaşadınız Öldünüz Bir Anlamı Olmalı Bunun” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Committe on Publication Ethics - COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Erbay, E. (2001). *Doğumunun yüzüncü yılında Tanpınar'ın huzurunda musikinin büyüğü dünyası*. Erzurum: Aktif Yayınevi.

Gündoğan, H. (2022). *Atatürk dönemi Türk edebiyatında Ankara (1920-1938)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.

İleri, S. (2011). *Yağmur akşamları*. İstanbul: Everest Yayınları.

İleri, S. (2012). *Yaşadığım İstanbul*. İstanbul: Everest Yayınları.

İleri, S. (2020). *Yaşadınız öldünüz, bir anlamı olmalı bunun*. İstanbul: Everest Yayınları.

Karay, R. H. (2011). *Bir ömür boyunca*. Yusuf Turan Günaydın (Haz.).

Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Karay, R. H. (2009). *Ankara*. Ali Birinci. (Haz.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Koç, M. (2021). Selim İleri'nin Ahmet Hamdi Tanpınar hakkında yazdığı roman üzerine bir inceleme, *Hars Akademi*, S. 7. S. 1-16, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1695399>.

Kulin, A. (2013). *Füreyâ*. İstanbul: Everest Yayınları.

Tanpınar, A. H. (1991). *Hikâyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (1998). *Edebiyat üzerine makaleler*. Zeynep Kerman (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2013). *Yaşadığım gibi*. Birol Emil (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (1997). *Beş şehir*. İstanbul: MEB.

Tanpınar, A. H. (2015). *Günlüklerin ışığında Tanpınar'la baş başa*. İnci Enginün- Zeynep Kerman (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (1992). *Tanpınar'ın mektupları*. Zeynep Kerman (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tarhan, A. H. (1975). *Tarık*. İnci Enginün (Sad.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Törenek, M. (2016). *Erzurum'da iz bırakanlar Ahmet Hamdi Tanpınar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.